

Thomas Hobbes'un Epistemolojisinde Dil-Zihin İlişkisi

Language-Mind Relationship in Thomas Hobbes's Epistemology

Prof. Dr.

Osman ELMALI¹

Öğretim Görevlisi Dr.

Yavuz DAŞDEMİR²

¹ Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Erzurum, Türkiye
E-mail: oelmali@atauni.edu.tr

² Erzurum Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller, Erzurum-Türkiye,
E-mail: yavuz.dasdemir@erzurum.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 17.4.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 27.6.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Yavuz DAŞDEMİR
yavuz.dasdemir@erzurum.edu.tr

Atrf /Cite this article:

Elmalı, O., & Daşdemir, Y. (2024) Thomas Hobbes'un Epistemolojisinde Dil-Zihin ilişkisi. *ETÜT Dergisi*, 9, 111-118.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

İngiliz deneyci geleneğin önemli temsilcilerinden olan Thomas Hobbes (1588-1679), bilgi kuramı içerisinde dil görüngüsünü temele alıp düşüncelerini ortaya koyan bir filozoftur. Hobbes'un bilgi kuramı içerisinde dil-zihin ilişkisi sorununa yönelik düşüncelerinin ele alındığı bu çalışmada dilin zihin etkinlikleri üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hobbes insan zihninin, düşünme ve uslamlama yetileriyle matematiksel işlemler olan toplama ve çıkarmaya benzer bir biçimde değerlendirmelerde bulunduğunu ileri sürer. Bu bağlamda zihnin temel etkinlikleri olan uslamlama ve düşünme yetilerinin belli dilsel öğelerin doğru ve anlamlı dizilimi olan dile bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda anlamlı bir söylem bilginin doğruluğunu belirleyen bir niteliğe sahiptir. Diğer taraftan, koyu nominalizm görüşüyle Hobbes'un, dış dünyadaki şeyleri gösteren adların dışında "tümel" bir kavram olamayacağını ileri sürdüğü söylenebilir. Bununla koşut olarak Hobbes'un doğru bilginin sözcüklerden oluşan önermelerin doğruluğuyla açıklanabileceğini savunduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Hobbes'un dilin yapı taşları olan sözcük ve adları temel alan bir bilgi anlayışıyla ve dilsel belirlenimcilik görüşüyle epistemolojisini temellendirdiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Thomas Hobbes, Bilgi Kuramı, Nominalizm, Dil, Zihin

Abstract

Thomas Hobbes, one of the important representatives of the British empiricist tradition, is a philosopher who based his theory of knowledge on the phenomenon of language and put forward his thoughts. In this study, where Hobbes's thoughts on the problem of language-mind relationship within the theory of knowledge are discussed, the effect of language on mental activities is tried to be revealed. Hobbes argues that the human mind, with its thinking and reasoning abilities, makes evaluations similar to the mathematical operations of addition and subtraction. In this context, it is understood that Hobbes argues that reasoning and thinking abilities, which are the basic activities of the mind, depend on language, which is the true and meaningful sequence of certain linguistic elements. On the other hand, with his strong nominalist view, Hobbes can be seen to argue that there cannot be a "universal" concept other than the names that indicate things in the external world. In parallel with this, it has been seen that Hobbes argued that true knowledge can be explained by the truth of propositions consisting of words. From this perspective, it has been determined that Hobbes based his epistemology on linguistic determinism with an understanding of knowledge based on words and names, which are the building blocks of language.

Keywords: Thomas Hobbes, Theory of Knowledge, Nominalism, Language, Mind

Giriş

Epistemolojik olarak ampirist olan ve İngiliz ampirizminin kurucusu (Kenny, 2006a: 128) olarak nitelendirilebilecek Thomas Hobbes doğal olarak her tür bilginin duyu ve deneyime bağlı olduğunu ileri sürer. Ontolojide ise maddeciliği benimseyen filozofa göre dış dünya maddi şeylerden ibaret olup ancak duyumla algılanabilir, bu duyum ise ide veya düşünce olarak insan zihnine yansır. Bu demek oluyor ki duyum olmadan insan zihninde herhangi bir düşüncenin oluşması beklenemez. Dış dünyadaki nesnelere olmadan da duyumlar oluşamayacağından Hobbes'un bilgi görüşüyle varlık görüşünün birbirine bağlı olduğu ortaya çıkar. Bu bakımdan Hobbes'ta bilgi ile varlığın bir bütünlük içerisinde olduğu söylenebilir. Bu bağlantı bir nedensellik ilişkisiyle açıklanabilir: Dış dünyadaki şeyler duyumları, duyumlar da düşünceleri ortaya çıkarır. Zihin duyum ve düşüncelerin toplamından ibaret bir yapı niteliğindedir. Duyum ve düşünceler ise hareket durumundaki maddeye indirgenebilir. Ontolojik açıdan bakıldığında Hobbes'un insan zihnini hareket durumundaki bir madde olarak gördüğü açıktır (Cevizci, 2012: 294-297). Buradan hareketle Hobbes'un yalnızca maddesel süreçlerde değil aynı zamanda zihinde de bir tür hareket görmeyen olanaklı olduğunu düşündüğü söylenebilir (Webb, 1959: 125).

Platoncu görüşe karşıt olarak usun, doğuştan gelmediğini, işleyimle edinildiğini savunan Hobbes (Russell, 1940: 571) bilginin kaynak ve sonuçlar açısından duyumdan geldiğini ileri süren deneycilik anlayışına sahiptir. Buna göre her bilgi deneyden gelir ve tümel kavramların hiçbir anlamı yoktur. Bu anlamda Hobbes'ta bilgi, şeylerin duyu organları üzerindeki etkisinden ibarettir (Özden & Elmalı, 2014: 169). Nitekim Hobbes'un epistemolojisinde düşünceler duyuma dayanır, aynı zamanda fiziksel maddelere de bağlıdır çünkü onların temsilcileridir. Nesne ise düşünceye neden olduğu nedensellik bağıyla düşünceye bağlıdır. Bu nedensel ilişkiyi sağlayan ara unsur ise duyumlardır. Dolayısıyla ilk olarak nesne duyumlara neden olur, sonra bu duyumlar sonucunda düşünceler ortaya çıkar (Priest, 2007: 38-39).

Buradan hareketle, Hobbes'un epistemolojisinin temel noktası bilginin algıyla başlayıp belirli zihinsel süreçler sonucunda oluşmasıdır. Hobbes'a göre zihindeki düşünceler dış dünyadaki şeylerin niteliği veya bir özelliğinin temsildir. Duyumcu deneyci gelenek çerçevesinde Hobbes algılamının dış dünyadan kaynaklandığını yani algının nedeninin dış dünyadaki nesnelere olduğunu ileri sürer. Buna göre dış dünyadaki nesnelere çekilen duyular sonucunda insanda algı ortaya çıkar. Algı sonucunda ise insanda konuşma süreci başlar. Hobbes'un algıyla başlayıp dil ile sonuçlanan bu görüşünde şeylere verilen adlar da önemli bir noktadır. Tümellerin gerçekliğini reddeden nominalizm akımıyla koşut bir biçimde Hobbes adları harflerden oluşmuş yapay bir yapı olarak görür. Şeylere verilen adlar tikel veya tümel olabilir, ancak bu tikel veya tümel olma durumu şeylerin değil adların nitelikleridir. Nitekim Hobbes'a göre doğada evrensel nitelikte herhangi bir şey yoktur. Dolayısıyla Hobbes tümeller konusunda bireyci ve nominalist bir yaklaşım tarzı sergiler (Taşkın ve Becermen, 2013: 83-86).

Hobbes'un genel felsefesi açısından dil önemli bir yerdedir. Onun bilgi ve varlık felsefesi için olduğu kadar siyaset felsefesi için de dil hiç kuşkusuz bir kilit niteliğindedir. Bu, onun temel siyaset kuramını ortaya koyduğu *Leviathan* adlı eserinin insanın doğası ve insan iletişiminin incelenmesiyle başlamasıyla anlaşılabilir. Buna göre Hobbes siyasetin bilgisi için iyi bir dil kuramının gerekliliğini öne sürer (Hacking, 1975: 24). Diğer taraftan, Hobbes'un, dili toplumun oluşumu için gereken bir koşul olarak gördüğü açıktır. Nitekim toplum insanlar arasında sözcüklerle yapılan bir anlaşmaya dayanır. Devletin ve medeniyetin kurulması sözleşmeye yani insanın konuşma yetisine bağlıdır. Dil, bu anlamda, insanları tek bir birey olarak bir araya getiren yapay bir birimdir (Orozco-Echeverri, 2012: 110).

Hobbes'un epistemolojisinde matematiksel "hesaplama" ile "uslamlama" arasında sıkı bir bağlantı kurduğu ve bunu bilgi felsefesine yansıttığı görülebilir. Ona göre "ekleme" ve "çıkarma" temelli insanın şeyleri "numaralandırma" yeteneği onu diğer canlılardan farklılaştırır. Bu bağlamda şeyleri "ekleyen" ve "çıkarıcı" insan, şeyleri "hesaba katar" ya da "göz önünde bulundurur". Bu anlamda dil de bir "hesaplama", "uslamlama", "değerlendirme" anlamına gelir (Hobbes, 1992: 5). "Uslamlama" ile "hesaplama"yı özdeş gören Hobbes, hesaplama değerlere "toplama" ve "çıkarma" işlemleri yapılırken uslamlamada zihin tarafından toplama ve çıkarma işlemlerinin gerçekleştirildiğine işaret eder.

Zihinsel uslamlama yoluyla dış dünyanın bilgisine ulaşıldığına işaret eden Hobbes'a göre olgunun bilgisi ve varlığının bilgisi olmak üzere iki tür bilgi vardır. Olgunun bilgisi algı ve anlaktan gelen bilgidir. Vargının bilgisi ise birbirini izleyen şeylerin bilgisidir, yani insanın sürekli düşünce dizisinin düzenlenmesinin bilgisidir. (Kenny, 2006a: 128). Hobbes ikinci tür bilgiyi "bilim" olarak tanımlar ve "koşullu" olarak niteler. Bu bilgiyi Hobbes

uslamlamada bulunacak filozof için gerekli görür (Hobbes, 1996: 54). Nitekim Hobbes felsefi bir bilginin ancak düşüncenin ürünü olarak ya da doğru uslamlama ile ortaya çıkabileceğini belirtir (Woolhouse, 1988: 33).

Hobbes epistemolojisinin temelinde dil görüngüsünün olduğu açık bir biçimde görülebilir. Nitekim temel olarak Hobbes, dili insanın bilgisini yansıtan bir yapı olarak kabul eder (Coşkun, 2023: 132). Dili insanın doğal yetilerini geliştiren ve dönüştüren doğal bir görüngü olarak ele alan Hobbes, bilimin temelini adların tanımında bulan koyu bir nominalizmi benimser. Bu çerçevede dilin toplumsal ve bütüncül olarak akış içerisinde olduğunu belirtir ki bu da onun nedensiz uylaşımın sözel formlara işlev yükleyen ön-söz edimi kuramını ortaya çıkarır (Schmitter, 2017: 503-504). Hobbes'un katı nominalizmi, onun dili adların bir düzen içerisindeki dizilişe indirgemesinde, şeylerin tümelliğini reddedip bunu sadece adlara yüklemesinde ve nedensiz adların bağlantılanması yetisi olan uslamlama sonucunda ortaya çıkan doğruları nedensiz olarak saymasında açıkça görülebilir (Altınörs, 2012: 101-103).

Hobbes dilsel tümellik sorununa yönelik olarak "tümel" bir adın örneğin "taş" kavramının gerçekte (ontolojik olarak) var olmadığını; insan zihninde bir ide veya form olarak da var olmadığını ancak birçok "taş" karşılık gelen ortak bir ad olduğunu ileri sürer (Hobbes, 1839: 19-20). Buna göre Hobbes tümel bir varlık ya da kavram anlayışını değil, tümel ad düşüncesini kabul eder. Bu da Hobbes'un epistemolojisinde "tümel" in yalnızca dilde bulunabileceğini ortaya koyar. Dildeki bu tümellik sorunu Hobbes'un adlardan oluştuğunu öne sürdüğü dil üzerine ayrıntılı incelemelerde bulunmasının nedenini açıklar. Nitekim Hobbes adları ayrıntılı bir biçimde değerlendirerek onları "olumlu-olumsuz", "karşıt", "ortak", "ilk imgesel-ikincil imgesel", "tümel-tikel, tekil ve belgisiz", "tek anlamlı-iki anlamlı", "saltık-bağıntılı" ve "basit-bileşik" olarak sınıflandırır (Hobbes, 1839: 18-24). Adları bu şekilde sınıflandıran Hobbes adların önermeleri oluşturduğunu, önermelerin ise "doğru" ve "gerçeği" ortaya çıkardığını ileri sürer. Buradan hareketle Hobbes'un bir önermenin doğru ya da yanlış olmasının şeylere değil, dile ait olduğunu savunduğu görülebilir (Hobbes, 1839: 36). Sonuç olarak Hobbes epistemolojisinde dil, bilgiyi sağlayan bir olanak ya da iletişim olmaktan öte bilginin doğruluk-yanlılığını, şeylerin gerçekliklerini belirleyen temel unsur niteliğindedir.

Hobbes'un epistemolojisinin temelini oluşturan nominalizmin içeriğine Hobbes'un kendi anlatımıyla bakmak onun bilgi anlayışını kavramak açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, Hobbes dildeki önermeyi iki adın bir bağla bağlanması ya da önceki adın sonraki adla anlaşılması olarak tanımlar. Örneğin "İnsan, canlı bir yaratıktır" önermesinde iki ad "-tır" ifadesiyle birbirine bağlanır. "İnsan" ve "canlı yaratık" aynı şeyin adlarıdır ve önceki ad (insan) sonraki adla (canlı yaratık) anlaşılabilir. Burada önceki ad "özne", "öncel" ya da "kapsanan ad" olarak nitelendirilirken sonraki ad "yüklem", "ardıl" ya da "kapsayan ad" olarak nitelendirilebilir. Buna göre her önermenin üç ayağı vardır: "Özne" ve "yüklem" olmak üzere iki ad ve onların "bağ"ı. Bu iki ad insan zihninde aynı düşünceye karşılık gelirken bağ, bu adların düzenlenişlerinin nedenini ortaya koyar (Hobbes, 1839: 30-31).

Thomas Hobbes'da Dil-Zihin İlişkisi

Hobbes'a göre dil, hayvan zihni olarak nitelediği doğal zihnin sınırlarının aşılmasını sağlar. Nitekim Hobbes düşünme yetisinin insan ve hayvanda ortak bulunan doğal zihinden kaynaklanmadığını savunur. Ona göre konuşma ve düşünme arasındaki bağlantı ancak insanın konuşma yetisinin, insanın düşünme sığasının kökeninde bulunduğu gerçeğiyle açıklanabilir. Dilin doğal zihnin bir buluşu olduğunu belirten Hobbes, dili yalnızca insanın geliştirmesinin nedeninin insana içkin, dilin buluşu için gerekli ve insanı hayvanlardan farklılaştıran merak duygusunun olduğunu savunur. Hobbes insanın hayvanlarla karşılaştırıldığında üst düzeyde meraklı canlılar olduklarını, bir şeyin nedenini ve nedeninin etkilerini anlamaya çalışan niteliklerinin olduğunu altını çizerek sözcüklere dökmenin nedensel bilgiyi kolaylaştırdığını vurgular (Pettit, 2008: 25-27). Hobbes dilin düşünsel etkinlikteki rolünün farkında olarak ona sahip olmanın diğer türler arasında insanları ayrıcalıklı kıldığına da inanır (Kenny, 2006b: 131). Buradan hareketle Hobbes'un dili ele alırken öncelikli olarak dilin, nedensel bilgi sağlayıcısı ve düşünsel etkinliklerin kaynağı olarak insanın özgül yetisi olduğunu vurguladığı açıktır.

Ampirist öğretiyeye uygun olarak Hobbes, giriş bölümünde de geçtiği üzere bilginin dış dünyayı duyarlarla algılama sonucunda ortaya çıktığını kabul eder. Bu algılar sonucunda doğal olarak insan zihninde kimi izler veya temsiller ortaya çıkar. Ne var ki bu izler geçicidir yani uzun süre kalıcılıkları yoktur; bu noktada insan belleğinin kimi işlevleri üstlenmesi gerekir ki Hobbes'a göre dil bu anlamda kilit noktadır. Nitekim dilsel imler yani sözcükler geçici duyu ve düşünceleri kalıcı kılar, bu şekilde bilgi ortaya çıkabilir. (Nesterova Coşkun, 2023: 131). Dili düşüncenin ifade edilmesi, kaydedilmesi ve iletilmesini sağlayan bir aygıt olarak gören Hobbes, dilin düşünceden önce geldiğini savlar. Bununla birlikte o, düşüncenin dil olmaksızın var olabileceği ancak dilin düşünce olmaksızın var olamayacağı görüşünü de yok saymaz. Hobbes'a göre dil sadece dış dünyadaki şeylerin yansıtıcısı

veya temsilcisidir, bunun dışında belirsiz seslerden başka bir şey değildir. Buna göre dil, zihnin dış dünyadaki şeylere ilişkin özelliklerinin temsillerinden oluşan bir yapıdır (Cevizci, 2013: 105-106).

Hobbes dil olmadan zihnin ekleme ve çıkarma yaparak sessiz düşünceler üretebileceğini ancak iki örnekle bunun kalıcı bir yaklaşım olmayacağına işaret eder. Buna göre bir kişi, henüz hiçbir şey adlandırılmadan önce, uzakta bir şey görürse adlandırılmış haliyle bu gördüğü şey bir “beden” olacaktır. Yani bu şeyin adının “beden” olmasından bağımsız olarak bir beden idesine sahip olacaktır. Bedene yaklaştıkça onun aynı zamanda “canlı” bir şey olduğunu da görerek yeni bir ideye sahip olacaktır. Bu biçimin yanına geldiğinde bu kişi onun sesini duyacak ve - her ne kadar onun “ussal” olarak nitelendirilecek bir adlandırması olmasa da- onun ussal zihninin diğer etkinliklerinin idesine sahip olacaktır. Sonuç olarak bu kişinin zihninde “beden”, “canlı” ve “ussal” ideleri dilsel olarak oluşacak “beden-canlı-ussal” veya “insan” adının bileşimiyle benzer biçimde bileşecektir. İkinci örnek olarak “kare” kavramından yola çıkan Hobbes “dört kenar”, “kenarların eşitliği” ve “dik açılar” gibi kavramların “kare” kavramıyla bileştiğini gösterir. İnsan zihni kenarların eşitliğini ve dik açılarını algılamasa bile bir kare düşüncesi zihinde bileştirilecektir. Böylece zihnin bileştirme biçiminin bu olduğu görülebilir. Bu noktada bir önceki örneğe tekrar dönülecek olursa Hobbes’un o kişinin yakından gördüğü insandan tekrar uzaklaştığı varsayılırsa o kişinin önce o insandaki ussal idesi ortadan kalkacak ancak beden-canlı idesi bir süre kalacaktır. Nitekim zihindeki beden-canlı-ussal idesinden ussal idesi “çıkarılır”, geriye sadece beden-canlı idesi kalır. Kişi biraz daha uzaklaşırsa zihindeki canlı idesi kaybolur ve kişinin gözünden bedeninin görünmeyeceği bir noktaya kadar uzaklaşma gerçekleştiğinde ise artık beden idesi de tamamen gözden kaybolacaktır. İşte tam bu noktada Hobbes sözcükler olmaksızın zihnin içsel uslamlamasının açık bir biçimde ancak bu şekilde ortaya çıktığına işaret eder (Hobbes, 1839: 3-5). Sözcükler olmaksızın zihnin uslamlama yetisinin bir anda ortaya çıkabileceğini ancak kalıcı olamayacağını vurgulayan Hobbes, zihinde sağlam ve kalıcı bir uslamlama etkinliği için dilin varlığına dirimsel bir anlam yükler.

Hobbes’un dili zihinsel uslamlama etkinlikleri için son derece önemli ve gerekli görmesinin nedeni bu etkinlikler için dilsel yapıların kullanılmasının gerekli olduğudur. Nitekim Hobbes’a göre uslamlama, temelde adları veya etiketleri “olmak” fiiliyle bağlamaktır (Pettit, 2008: 28-29). Yani Hobbes insanın zihninde uslamlamada bulunabilmesi için dilin temel yapı birimleri olan adları bilmesi ve bunları doğru bir şekilde bağlayarak anlamlı bir dil üst yapısı oluşturması gerekir. Bu, insandaki uslamlama yetisinin açık bir biçimde dilin bilgisi ve kullanımına bağlı olduğunu gösterir. Diğer taraftan insandaki düşünme yetisinin kökenini de dilde arayan Hobbes, konuşmanın düşünme sıgasının kaynağı olduğunu ileri sürerek bir çıkış açar. Hobbes’un dil kaynaklı düşünce görüşünün temelinde ise onun natüralist felsefesinin yattığı görülebilir. Hobbes’un natüralist felsefesi onu konuşmanın etkin, sınıflandırılmalı düşüncenin kaynağı olması gerektiği varlığına götürür (Pettit, 2008: 29-31). Bu noktada Hobbes zihindeki uslamlama etkinliğinde olduğu gibi düşünce üretiminde de dilin gerekliliğine vurgu yapar. Hobbes’un doğal zihin olarak nitelediği insan zihninin bütünüyle tikel olduğunu ve dilin genel düşünce için gerekli olduğunu savladığı görülür (Pettit, 2008: 36). Hobbes bu gerekliliği matematiksel işlemlerden yola çıkarak açıklamayı tercih eder. Buna göre Hobbes düşüncenin dile bağlı olduğunu savunur ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi numaralandırma ve sayılar arasındaki ilişkiye benzetir. Sayıların saymayı olanaklı yapması gibi dil de düşünmeyi olanaklı yapar (Pettit, 2008: 39). Hobbes’un bütün bu değerlendirmelerinden yola çıkılacak olursa onun dili, zihindeki uslamlama yetisi ile düşüncenin kaynağı, koşulu ve kolaylaştırıcısı olarak temel yapı şeklinde gördüğü anlaşılabilir.

Sözcüklerin anlamlarını tamamıyla nedensiz gören yaygın görüşü savunan (de Vrijer, 1997: 486) Hobbes’a göre farklı milletlerin bir nesne için farklı adlar kullanması nesnelere verilen adların doğal kaynaklı olmadığını gösterir (Hobbes, 1839: 16). Benzer şekilde Hobbes dilin kökeni konusunda “uylaşım”ı savunur ve dili bütünüyle insan etkinliği olan yapay bir çıktı olarak görür. Ona göre gösterge ile onun temsil ettiği şey arasında herhangi bir bağlantı ya da uyum bulunmaz. Nitekim bu görüşe göre sözcük ile temsil ettiği şey arasındaki bağ nedensiz olduğu için sözcük temsil ettiği şey için bir bilgi kaynağı değildir. Diğer taraftan, Hobbes dilsel imlerin, zihinsel temsilleri kalıcı kılmak ve karşılıkine düşüncüyü aktarmak üzere iki işlevinin olduğunu söyler. Buna göre ilk işlevinde adlar tek tek olan düşünce nesnelere temsil ederlerken ikinci işlevinde ise adlar birbirleriyle bağlantılı olarak cümleleri ortaya çıkarırlar, böylece söylem ortaya çıkar (Nesterova Coşkun, 2023: 131). Söylem ise genel anlamıyla dil demektir ki o da adlardan oluşan bir bileşimdir. Hobbes’a göre dil bir tür adlandırma etkinliğidir (Sage, 1997: 158). Buradan hareketle Hobbes’un epistemolojisini anlamak için onun dil görüşünü anlamının gerekliliği açıktır.

Hobbes insanın en büyük buluşunun adlardan ve onların bağlantılarından oluşan konuşma ya da dil olduğunu

ileri sürer. İnsan dille düşüncelerini kayıtlar, geçmişini onunla hatırlar, onları karşılıklı yarar ve söyleşi için aktarır; o olmadan insanlar için bir devlet, toplum, sözleşme, hatta bir barıştan bahsedilemez (Hobbes, 1996: 20). Epistemolojik açıdan adların yokluğunu bilginin yokluğuyla ilişkilendiren (Aarsleff, 1982: 137) Hobbes'un nominalist görüşünde dil kavramsal bilginin koşulu ve tümelliğin ve doğrunun kaynağıdır (Cassirer, 1980: 138). Nitekim Hobbes tümellerin olmadığını ancak adların olduğunu, sözcükler olmadan genel düşüncelerin kavranamayacağını, "doğru" ve "yanlış" dilin sıfatları olduğu için dil olmaksızın bir doğruluk ya da yanlışlıktan bahsedilemeyeceğini vurgular (Russell, 1940: 571). Hobbes, bu şekilde, bütün doğruları dile yükleyerek doğrunun şeylere değil, sadece sözcüklere ve onların kullanımına dayandığı biçiminde doğruluk anlayışı ortaya koyar (Cassirer, 1980: 138). Bu anlayış çerçevesinde Hobbes doğruluğun, adların insanın söylemlerinde doğru düzenlenişimiyle ortaya çıktığını, insanın belgin doğruyu aramasının kullandığı adın neyi simgelediğini anımsayıp onu buna uygun olarak yerleştirmesiyle oluştuğunu; yoksa insanın adlar içerisinde tutsak kalacağını ileri sürer (Hobbes, 1996: 23).

Sağlam bir nominalist olan Hobbes, daha önce de belirtildiği gibi, "insan" veya "ağaç" gibi tümel adların dünyadaki hiçbir şeyi ya da zihindeki hiçbir ideyi adlandırmadığını, yalnızca birtakım tikelleri adlandırdığını ileri sürer. Ona göre dünyada tümel diye bir şey yoktur, ancak adlar vardır; çünkü adlandırılan bu şeylerin her birisi ayrı ve tikeldir. Cümleler bir araya getirilmiş ad ikililerinden oluşur ve bu ikililerden her iki bileşen aynı şeyin adları olduğunda doğru olur. Dolayısıyla doğruyu arayan kullandığı adlar için çok itina göstermeli ve anlamsız ad veya seslerden uzak durmalıdır (Kenny, 2006b: 222). Doğruluğun ölçütü olarak dilin temel birimi olan adları gören Hobbes, adın tanımını şöyle yapar: "Ad, önceden sahip olduğumuz düşünceye benzer bir düşünceyi zihnimizde canlandırabilen ve diğerlerine bildirilen, onlar için konuşmacının zihninde daha önce olan ya da olmayan düşüncenin göstergesi olabilecek bir işaret olarak işlev gören isteğe bağlı olarak edinilen bir sözcüktür" (Hobbes, 1839: 16). "Ad"ın tanımını bu şekilde yapan Hobbes adları "işaretler" ve "göstergeler" olmak üzere ikiye ayırır ve niteliklerini de şöyle sıralar:

- i. İşaretler insan belleği için yardım işlevi görür, göstergeler ise diğer insanlarla iletişimi sağlar.
- ii. İşaretler göstergelerden önce ortaya çıkarılmış dilsel yapılardır.
- iii. İşaretler uyuşum sonucu ortaya çıkarken göstergeler doğal olabilir.
- iv. İşaretler tek başlarına kullanılabilirken adlar ancak söylem içerisinde onun parçaları olarak gösterge haline gelirler (Schmitter, 2017: 504). Bu tanım ve tespitlerden hareketle genel olarak Hobbes'un doğa bilimleri felsefesi ile dil görüşü ve dil ile insanın düşünme etkinliği arasında sıkı bir bağ olduğu söylenebilir. Ona göre dil, bilimi olanaklı hale getiren bir yapıdır. Bu düşüncesini Hobbes şu şekilde temellendirir: Bilim için dil gerekli olduğundan, dil ise adlardan olduğundan bilim adlarla ortaya çıkar. Özel ve genel olmak üzere ikiye ayrılan adlar insan zihnindeki şeylere karşılık gelen işaretler veya simgeler olarak işlev görür. Bilimin görevi dünyaya ilişkin doğru önermeler kurmada usu kullanmaktır. Önermeler ise iki adın birbirlerine bağlanmasından başka bir şey değildir (Sorell, 2008: 96-97).

Hobbes'un dil-zihin ilişkisine bakıldığında onun bunu dil-zihin-düşünce-gerçeklik çizgisinde ele aldığı görülebilir. Bundan dolayı bu ilişkiyi incelerken bu dört kavramın Hobbes'da birbirleriyle iç içe girdiği açıktır. İlk olarak Hobbes'da görülen "telementasyonel" dil anlayışı bu iç içe geçmişliğin bir yansımasıdır. Buna göre Hobbes sözcüklerin şeylerin aksine ideleri simgelediğine ve iletişimin bir bireyden diğerine düşünme aktarımı olduğuna inanır. Bu telementasyonel dil anlayışının kökeni Aristoteles'e kadar gider (Harris & Taylor, 1997: 129). İkinci olarak, Hobbes dilin bellekte düşüncelerin kaydedilmesi ile düşüncelerin başkalarına iletimi olarak iki işlevinden bahseder (Aarsleff, 1982: 63). Buna göre Hobbes dilin, zihnin dış dünyadan duyularla elde ettiği bilgileri düşüncelere dönüştürmeleriyle düşüncelerin saklanması ve diğerlerine aktarılması işlevlerinden bahseder, bu ilişkiyi hatırlatır. Üçüncü olarak, insanın kendi zihninin hücrelerinde bir tutsak olduğuna ve bu tutsaklığın dışındaki gerçeklik hakkında herhangi bir düşüncesinin olmayacağına inanan Hobbes (Tuck, 1989: 40) böylece zihindeki kavramların oluşmasını sağlayan dilin insanın dış dünyanın bilgisine erişmesinin sınırlarını belirlediğini ima etmiş görünür.

Hobbes'un özel olarak dil-düşünce ilişkisine yönelik görüşleri dilin düşüncenin oluşmasını sağlayan niteliği üzerinde yoğunlaşır. Buna göre düşünceleri -deneyci bilgi görüşü ile koşut bir biçimde- algıdan gelen zihinsel imgeler olarak niteleyen (Kenny, 2006b: 128) Hobbes dili, en temel anlamda, insanın düşünmesini sağlayan yegane aygıt olarak görür (Tuck, 1989: 42). Benzer bir biçimde Hobbes kendi ifadesiyle "adlardan oluşan dili düşüncelerin

göstergelerinin bir bağlantısı” olarak ifade eder (Hobbes, 1839: 15). Bu noktada Hobbes dilin kullanımı içerisinde düşüncenin olduğunu belirterek dilin genel kullanımını zihinsel söylemin sözele veya düşünce dizisinin sözcük dizisine aktarılması, böylece hatırdan çıkabilecek düşüncelerin sözcüklerle işaretlendiği için düşüncelerin hatırlanmasını sağlayan düşünce kayıtlanması olarak ele alır. Buna göre adların ilk kullanımı işaretlerin ya da anı betiklerinin amacına hizmet eder (Hobbes, 1996: 21). Dolayısıyla Hobbes’un dil-düşünce bağlantısını, dilin düşünce üretmesini sağlaması ve düşüncelerin sözcük formlarında kayıtlanmasını sağlaması açılarından ele aldığı açıktır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla Hobbes’a göre dil hem düşünceyi doğurmaktadır hem de kaybolmadan saklanmasını güvence altına almaktadır. Bu görüş son dönem dil filozoflarından Wittgenstein’in düşünceleriyle koşut bir çizgi sergiler: Wittgenstein insanın bir dil içerisinde düşünebileceği (Özcan, 2014: 220) ve dilin düşünceyi değiştirdiğine (Özcan, 2014: 224) işaret etmektedir. Bu anlamda dil, dünyanın mantıksal imgesi düşüncenin (Özcan, 2014: 224) olan ortaya çıkarıcısıdır. Buradan hareketle, Wittgenstein’in Hobbes’un dil-düşünce görüşüyle benzer biçimde dünyayı insan zihnindeki mantıksal imgelemenin dışavurumu olarak gördüğü açıktır.

Hobbes’un özel olarak dil-zihin ilişkisi üzerine düşünceleri incelendiğinde onun bu bağlantıyı insandaki us ve onun etkinliği olan uslamlama üzerinden açıklamaya çalıştığı açıkça görülebilir. Bu bağlamda Hobbes ilk olarak Yunanca “logos” terimiyle dil-zihin ilişkisinin, insandaki uslamlama etkinliğinin aslında dile bağlı olduğu yönünde bir görüş ortaya atar. Buna göre Hobbes Yunanların dil ve usu “logos” olarak aynı sözcükle karşıladıklarını belirterek bunun us olmadan dil olamayacağı anlamına gelmediği, aksine dil olmadan uslamlamanın olamayacağı anlamına geldiği biçiminde yorumda bulunur (Hobbes, 1996: 24-25). İnsanın uslamlama etkinliğini de dil ile tanımlayan Hobbes “insanın uslamlama etkinliğini düşüncelerin işaretlenmesi ve gösterilmesi üzerinde anlaşılan genel adların vargılarının değerlendirilmesi” olarak ele alır (Hobbes, 1996: 28, Kenny, 2006: 128). Bu anlamda Hobbes insandaki uslamlama yetisinin dili gerektirdiğini savunur (Schmitter, 2017: 505). Diğer taraftan Hobbes insanın anlama yetisinin de sözlü dilden kaynaklanan kavrayıştan başka bir şey olmadığını altını çizer (Hobbes, 1996: 26). Buna göre dil, insanların dış dünyayı kavrayıp böylece uslanmada bulunmalarını sağlamalarının ön koşuludur.

Hobbes insandaki usun duyum ya da bellek gibi doğuştan olmadığını, sonradan deneyimle de edinilmediğini, adlandırma yetisiyle edinildiğini belirterek adların birbirlerine bağlanmasıyla savların, savların birbirine bağlanmasıyla ise tasımların oluştuğunu söyler. Bu süreç ilgili konuyu oluşturan adları toplamanın bilgisidir ki insanlar bunu bilim olarak adlandırırlar. (Hobbes, 1996: 31). Nitekim tümellerin sadece adlarda bulunduğunu ileri süren Hobbes’a göre dilsel tümellik düşünsel değerlendirmede bulunmayı yer ile zaman olumsuzluklarından bağımsız kılmasından dolayı uslamlama ve bilim için çok gereklidir (Schmitter, 2017: 504). Buradan hareketle Hobbes’un bilimi de bir adlandırma etkinliğine indirgelediği görülebilir. Diğer taraftan Hobbes’un çocukların dil kullanım yetisine erişinceye kadar uslamlama yetisine erişemeyeceklerine işaret etmesi (Hobbes, 1996: 31) onun deneyci bilgi kuramıyla koşut bir nitelik taşıır.

Açıkça ifade edilecek olursa Hobbes’un dil-zihin kuramı, onun diğer bilgi görüşleriyle benzer şekilde insanın adlandırma yetisi temelinde zihnin asli etkinliği olan uslamlama etkinliğini olanaklı kıldığı anlayışıyla ortaya konulabilir. Hobbes adların nesnelere kendisinin değil, kavramların simgesi olduğunu ifade ederek (Cassirer, 1980: 134) bunu açıkça gösterir. Nitekim buna göre dış dünya ancak adlandırılarak, kavramsallaştırılarak anlaşılabilir. Yani şeyleri doğrudan gösteren herhangi bir aygıt yoktur, ancak dış dünyadaki şeyler adlarla (dille) temsil edilerek kavranabilir. Bu noktada Hobbes adların, başkalarının zihinlerine uygun bir biçimde düşünceleri uyandırmak için göndergeleriyle bağlantılı olmaları gerektiğini savlayarak (Schmitter, 2017: 504) dil ile gerçeklik arasındaki büsbütün bir nedensizliği reddeder. Buradan hareketle Hobbes’un dili, şeyleri temsil eden simgeler olarak görmesi yanında ad ile şey arasında doğal ya da gelişmiş bir kısmi bağ olacağını da önerdiği görülebilir. Nitekim Hobbes’un adların, şeylerin değil, insan zihnindeki tasarımların göstergeleri olduğunu savunduğu açıktır (Hobbes, 1839: 17). Bu ise genel olarak Hobbes’un “zihinsel söylem” deyişine (Hacking, 1975: 16) karşılık gelir ki bu deyiş Hobbes’un dil-zihin bağlantısının en temel göstergesi olarak nitelendirilebilir.

Sonuç

Hobbes’un epistemolojisi ve dil-zihin ilişkisiyle ilgili olarak aşağıdaki bulgulara ulaşıldığı söylenebilir: Hobbes’un epistemolojisinde insandaki adlandırma yetisi ya da dil, bilginin kaynağını oluşturan temel unsur niteliğindedir. Nitekim insan duyumlarla elde ettiği verileri zihninde düşüncelere dönüştürür. Ne var ki bu düşüncelerin kalıcılığı ancak dil ile sağlanabilir. Hobbes’un adlandırma etkinliği olarak ifade ettiği dil, bilginin kalıcılığının ve insanlar arası iletişimin anlamlı olmasının koşulu niteliğindedir. Bu noktada Hobbes’un adların doğru

kullanımının doğru önermelerde bulunulması için son derece önemli gördüğünü belirtmek gerekir.

Bilgi kuramında Hobbes zihnin etkinliği olan uslamlamayı matematiksel bir işlem gibi görüp onu bir eklemeli-çıkarma etkinliği ile değerlendirme ve hesaplamaya benzetir. Buna göre uslamlama etkinliği, adların doğru bir biçimde eklenmesi ve çıkarılmasından ibaret bir zihinsel insani yetidir. Bu da uslamlama yetisinin tamamen dil yetisine bağlı olduğu ve ancak onunla açıklanabilecek bir etkinlik olduğu anlamına gelmektedir. Hobbes'a göre bu etkinlik dil olmadan ortaya çıkmaz, ancak dil oluştuktan sonra gelişebilir.

Çalışmada ortaya konulan diğer bir bulgu Hobbes'un tümelleri adlara indirgemesiyle onu koyu bir nominalizme götüren adcı bilgi ve varlık anlayışının dile bağlı olmasıdır. Bu bağlamda Hobbes dış dünyadaki şeylerin her ne kadar genel olurlarsa olsunlar tümel varlık olamayacaklarını ancak tikel şeyler olarak nitelendirilmeleri gerektiğini, ancak şeyleri gösteren adların tümel olabileceklerini ileri sürer. Bu anlamda Hobbes'un varlık anlayışının da dil ile biçimlendiği söylenebilir. Diğer taraftan, sözcüklerin oluşturduğu önermelerin doğruluğu bilginin doğruluğu anlamına geleceğinden Hobbes'a göre bilginin içeriği değil, onu oluşturan önerme ve tasımların doğru ve anlamlı bir biçimde yerinde sözcüklerle oluşturulması doğru bilgiyi sağlar. Buradan hareketle Hobbes'un dil-zihin bağlantısı, dilin zihinsel etkinliklerden önce geldiği, onlar için ön koşul olduğu ve zihnin temel etkinliği olan uslamlamayı ortaya çıkardığı anlayışını temel alır. Duyumların zihindeki kavramsal formlara dönüşmüş hali olan düşüncelerin, iletimi ve zihinde kayıtlanıp kalıcılığının sağlanması Hobbes'a göre ancak onları oluşturan dil sayesinde ortaya çıkar. Yani Hobbes insan zihninin temel etkinlikleri olan uslamlama ve düşüncenin insanın dil yetisiyle ortaya çıktığını, kalıcı hale geldiğini ve belirlendiğini ortaya koyar.

Kaynaklar

- Aarsleff, H. (1982). *From Locke to Saussure: Essays on the Study of Language and Intellectual History*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Altınörs, A. (2012). *50 Soruda Dil Felsefesi*. İstanbul: 7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik Ltd. Şti.
- Cassirer, E. (1980). *The Philosophy of Symbolic Forms: Volume One: Language* (Trans.: Ralph Manheim). New Haven & London: Yale University Press.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefenin Kısa Tarihi*. Say Yayınları: İstanbul.
- Cevizci, A. (2013). *On Yedinci Yüzyıl Felsefesi*. (3. b.) Say Yayınları: İstanbul.
- de Vrijer, R. C. (1997). "Leibniz, Gottfried Wilhelm". Peter V. Lamarque (Ed), *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language*. Oxford: Elsevier Science Ltd, 485-487.
- Hacking, I. (1975). *Why Does Language Matter to Philosophy?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Harris, R. and Taylor, T. J. (1997). *Landmarks in Linguistic Thought I: The Western Tradition from Socrates to Saussure* (2nd ed.). London and New York: Routledge.
- Hobbes, T. (1996). *Leviathan*. Oxford: Oxford University Press.
- Kenny, A. (2006a). *The Rise of Modern Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Kenny, A. (2006b). *An Illustrated Brief History of Western Philosophy*. MA: Blackwell Publishing.
- Molesworth, W. (Ed) (1839)., *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*. London: John Bohn.
- Molesworth, W. (Ed) (1992)., *The Collected Works of Thomas Hobbes*. London: Routledge/Thoemmes Press.
- Nesterova Coşkun, S. (2023). "Ampirist Geleneğin Dil Felsefesine Katkıları", *Temaşa Felsefe Dergisi*, 19, 125-139.
- Özcan, Z. (2014). *Dil Felsefesi I*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Özden, H. Ö. ve Elmalı, O. (2014). *Yeniçağ Felsefesi Tarihi* (2. Baskı). İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Pettit, P. (2008). *Made with Words*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Priest, S. (2007). *The British Empiricists* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Russell, B. (1940). *History of Western Philosophy*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- S. H. Orozco-Echeverri (2012). "On the Origin of Hobbes's Conception of Language: The Literary Culture of English Renaissance Humanism", *Revista de Estudios Sociales*, 44, 102-112.
- Schmitter, A. (2017). "Chapter 24: Thomas Hobbes". Margaret Cameron, Benjamin Hill and Robert J. Stainton (Ed), *Sourcebook in the History of Philosophy of Language: Primary Source Texts from the Pre-Socratics to Mill*. Switzerland: Springer International Publishing, 503-528.
- Sorell, T. (2008). *Cambridge Companion to Hobbes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taşkın, A. ve Becermen, M. (2013). *Felsefe Tarihi II: Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Tuck, R. (1989). *Hobbes*. Oxford: Oxford University Press.
- Webb, C. C. J. (1959). *A History of Philosophy*. London: Oxford University Press.
- Woolhouse, R. S. (1988). *The Empiricists*. Oxford: Oxford University Press.

Yazar Katkıları: (Tek Yazar) Fikir 70-30; Tasarım 50-50; Denetleme 70-30; Kaynaklar 50-50; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi; Analiz ve/veya Yorum 40-60; Literatür Taraması 40-60; Yazıyı Yazan 50-50; Eleştirel İnceleme- 70-30.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: (Sole Author) Concept 70-30; Design 50-50; Supervision 70-30; Resources 50-50; Data Collection and/or Processing 40-60; Analysis and/or Interpretation 40-60; Literature Search 50-50; Writing Manuscript 50-50; Critical Review 70-30; Other-

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.